

IN MEMORIAM

Blaženka Despot (1930–2001)

18. veljače ove godine napustila nas je naša kolegica, profesorica i pisac brojnih filozofsko-antropološko-socioloških tekstova, izuzetna osobnost na sceni naše društveno-humanističke znanosti. U ovom času nije moguće dati takav obiman *hommage* njenom teorijsko-filozofskom i antropološko-sociološkom doprinosu znanstvenoj misli u nas, jer to je tek pred nama: sabrati i srediti to rasuto obilje misaonosti. Zato ću ovdje podsjetiti tek na ono njeno djelo o kojem sam pisala i o kojem sam govorila prije četrnaestak godina: *Žensko pitanje i socijalističko samoupravljanje* (izd. CKD, Zagreb, 1987), odnosno na jedan izuzetan doprinos Blaženke Despot filozofijskom promišljanju feminizma uopće.

To djelo sabire filozofski temelj tzv. ženskog pitanja. Iako je prije i poslije te knjige u gotovo svim našim i stranim najvažnijim časopisima i publikacijama objavila velik broj (oko pedesetak) znanstveno-filozofskih tekstova na temu feminizma i ženskog pitanja, ova mala jezgrovita knjižica ostaje do danas savršenom, nenadmašenom u sustavnosti i metodi obrade, dometu teza i misaonih uvida u načinu utemeljenja filozofijskog mišljenja emancipacije, filozofijskog utemeljenja feminizma. To je, zapravo, uvođenje filozofijskog diskursa feminizma i obratno – feminizma u filozofijski diskurs.

U čemu se sastoji izuzetnost njenog pristupa, filozofijskog utemeljenja feminizma, njegova filozofijskog promišljanja?

Dakako, on je već u svijetu poznat, ali u nas se takvo što ne čuje, a još manje razumije. Blaženka je upravo ona koja će se susresti s najtvrdim slojevima neprobojne, a umišljene zatucanosti. Zato je izuzetnost njena pristupa ne samo u hrabrosti nego i u izuzetnoj jasnoći suočavanja tzv. "tipičnog" ne-filozofskog predmeta kao što je žena, odnosno žensko pitanje ("kakvo je to uopće pitanje") s filozofijskim diskursom samim, s njegovom spekulativnom metodom, i to u djelu jednog od najvećih imena filozofije zapadne misli: Georgom Friedrichom Hegelom. Dakle, nitko manji do Hegela i njegova filozofijskog sustava stoji joj sučelice kao misaoni front na kojem ona propituje i važe svu misaono-povijesnu težinu svijeta sudbinom bića za koje, međutim, upravo filozofija, posebno ovog velikog predstavnika, ne pita. Filozofiju (osim anegdotski) ne zanima žena. O njoj ne postoji filozofijski govor (osim sasvim privatno). Ona je biće s ruba svijeta, ruba pojma i misaonog napora. "Ako filozofi prije Hegela, dakle metafizičari, nešto i kažu o ženama, oni to kažu sasvim privatno", kaže Blaženka Despot.

U poglavlju *Što žene imenuju muškim mišljenjem* ona nedvosmisleno, izravno, parafrazirajući motto vladajuće misli jedne epohe vladajuće su misli ne samo vladajuće klase nego i vladajućeg spola, odabire kritičku analizu Hegela. To ne čini preko općih mjesta, nego sustavno, preko onih njegovih djela i tema koje su *topos ljudskog* i time ujedno *topos "problema"* žene, a to su: filozofija povijesti i filozofija slobode. Ona kaže: "Hegel je najrelevantniji mislilac za utemeljenje ženskog pitanja u ozbiljenju filozofije slobode!" Dakako, rekonstrukcija te velike filozofske zgrade nije joj nepoznata: ona, kao i većina naših suvremenika, nasljeđuje marksističku metodu "čitanja Hegela". No ona se od mnogih čitatelja Hegela sadržajno i, naravno, tematski bitno i veoma razlikuje. Imajući po obrazovnoj vokaciji u sebi Marxovo "čitanje" i na njemu izgrađen sustav kritike građanskog društva, kritiku otuđenja i svega što se skoro dva vijeka iz toga razvilo, Blaženka Despot čita Hegela u onome i na onome u čemu on nije pročitao do kraja, i tako zapravo *nepročitano* zajedno s Marxom i marksizmom ostaje nekritiziran, ne-tematiziran, *previden*. Taj ne-pročitani i ne-kritizirani, prevideni temat priroda je žene. "Progutan" u "klasnom pristupu", bitno je promašen. Blaženka Despot ukazat će

na zabludu i ograničenje tog pristupa, nastojeći i sama na jedan originalan način zasnovati mogućnost onoga što će nazvati marksističkim feminizmom. Ali na kraju će pokazati zašto je i on nemoguć i proturječan.

Ovdje izričito ističem izuzetnost njena čitanja Hegela, koje je do danas ostalo nenadmašenim. Poznata su mnoga "čitanja" Hegela, od onog Alexandra Kojevea i drugih. Izuzetnost njenog čitanja Hegela jest u odabiru *tamne strane*: prirode žene. Dakako, u Hegela je izložena i cijela povijest zapadne filozofije, u njoj su artikulirani sami temelji našeg svijeta. No treba posebno naglasiti jedan moment značajan u izboru puta promišljanja feminizma, a koji odabire Blaženka Despot. Naime, ona kreće manje poznatim, neuobičajenim i, zapravo, do nje neprohodnim metodološkim putem, a to je upravo odabir filozofijskog diskursa kao poprišta predmeta koji se zove "žensko pitanje". Niz feminističkih autora i autorica prije i poslije nje bira ono što bismo nazvali fenomenologijama nepravde spram žene, u što svakako spadaju i pokušaji "uguravanja" žene u zbiljnost umnog svijeta, pokušaji dokazivanja da je žena dio svijeta, da je subjekt, da ima prava, dokazivanje i pokazivanje (uz nužna prokazivanja) svekolike dubine svjetsko-povijesnih nepravdi i tlačenja koja ona trpi itd.

Svi ti zahvati u zbilju žene kao zbilju svijeta (posebno kao ženska osvjeđenja, narav ostvarenja ženskog itd.), ipak su, mišljenja sam, u odnosu na Blaženkin način ostali neutemeljeni, viseći u zraku kao pitanja puke respektabilnosti. Isto tako, Blaženka Despot namjerno ne pristupa "ženskom pitanju" na taj način, ali ni na način borniranog žurnalizma da "kao žena" ispituje ima li ili zašto nema žena među filozofima, zašto samo muškarci filozofiraju, zašto to ne bi mogle i žene i kako bi mogle, a najmanje to ima li "ženske filozofije" itd. To nije njezin put. Ona ga sasvim ignorira, i to svojim premoćnim poznavanjem biti stvari, a to je da već po tradiciji u filozofskom promišljanju predmeta bit stvari dobiva svoj meritum i kriterij po kojem jest svijet i pripada svijetu. Samo na razini filozofijski ovladane općenitosti prijepor postaje bitan, ulazi u žižu pojmovanja i sudbine. Stavljajući pitanje žene u polje *jedne filozofije slobode*, ona čitajući Hegelovu filozofiju slobode razobličava ne samo povijest jednog tlačenja nego rasvjetljava svjetsko-povijesnu opreku na kojoj ta filozofija počiva: na porobljavanju prirode, uzimanju *prirode kao stvari* i time ugrađivanju tlačenja u samu pretpostavku slobode, koja se u građanskom društvu ostvaruje kao nesloboda bitnih sastavnica svijeta: proletera i žene.

Njeno čitanje Hegela je i "prokazivanje" Hegela, a s njime i svih mislilaca na njegovu tragu, prije svega Marxa. Time je njezino čitanje očitavanje, ne samo "misli izraženih u vremenu" nego misli ostvarenih u svim proturječnostima, od kojih je proturječije prirode i žene (tzv. ženske prirode) najdublje i ujedno najneistinitije, posebno u onom što Blaženka u prvom odjeljku naslovljava znakovitim pitanjem: "što žene imenuju muškim mišljenjem?".

Da je ono neistinito, nije stvar logičke dedukcije ni logičkih operacija. Ova vrsta neistine leži u dubinama ontologijskih odnosa uspostavljenih poimanjem prirode kao stvari i raspoloživog objekta, i to posebno u obliku koji se zove privatno vlasništvo. Blaženka Despot u jednoj od najsajnijih rečenica objašnjenja svog analitičkog postupka kaže: "... treba se zadržati na sferi apstraktnog i formalnog prava, zato što kod Hegela treba uvijek ukazati, da ne kažem emocionalno prokazati to, da privatno vlasništvo, porodica, građansko društvo i država *stoje u protoku*."

Prokazujući Hegela, ona u sjajnom luku svojih izvoda prokazuje i Marxa – i u njega ostaje netaknuta ona ista ontologijska razina koja kod Hegela prirodu, spol, spolnost žene i zbiljnost rada ostavlja u biti neukinutim. Obitelj se ukida u građanskom društvu, ovo u državi, ali u temelju te obitelji žena *ostaje* spol, dok ga muškarac, naprotiv, sasvim drugačije, tj. slobodno, neuvjetovano ukida u braku duhovno i samosvjesno. Toga za ženu nema. Različito ukidanje spolnosti kao neslobodnog uvjetovanja ženu čini različitom uopće, i tako spol ostaje njena sudbina. Muškarac je mislilac, a ona radalica.

U jednom velikom misaonom luku Blaženka Despot nastavlja analitiku protoka hegelovskih samoukidanja koja filozofiju slobode vode najprije kroz povijesno-društvene tvorbe

koje proklamiraju oslobođenje rada, socijalizam i samoupravljanje. Nijedno od njih ne uspijeva, jer ne prevladava poimanje prirode drugačije od puke raspoložive stvari. Dapače, produbljuju se proturječja odnosa čovjeka i prirode. Ona će utvrditi da "socijalistička priroda" ne postoji, iznevjerene su sve emancipatorske ideje samoupravljanja, koje je ona kao jedan od rijetkih teoretičara (izuzev kandidata za Nobela Branka Horvata na području ekonomije i još nekolicine) uzimala *ozbiljno* u predmet svojih promišljanja.

Ta ozbiljnost nosi široki luk njenih misaonih poduhvata: od feminizma, preko novih socijalnih pokreta, promišljanja sudbine tehnike i znanosti do *new agea*, kao povijesnih putova onoga što se u filozofijskom pojmu doista ostvaruje i što na razini pojma postaje istinito. Feminizam je takoreći početak tog puta na kojem ona propituje filozofiju slobode da bi to propitivanje nastavila na svemu onom što se prikazivalo kao sloboda ili oslobođenje. Uvidi koje je stekla na tom putu upravo su nevjerovatni, i uopće inače nepoznati. Jedan od njih je npr. pustolovina spoznaje u suvremenoj znanosti (jedan od najčudesnijih eseja u *Plädoyer za dokolicu*), koji završava najvećom mogućom usredotočenošću na ozbiljnost opstojanja svijeta i nas. Za razliku od igrivog, sasvim neodgovornog i bitno neprisutnog (neprisebnog) muškog znanstveno-tehničkog poigravanja slobodom (ima li razlike između jurnjave Formule 1 i filozofiranja igre svijeta?) koje iskušava tek granice samosvrhovitosti sredstva, Blaženka pita za prekoračenje ljudskih granica koje vode u pustolovinu opstanka, te nam ostavlja jednu pitij-sku izreku od koje zastaje dah: "Kako je sada: svi smo u rukama pustolova." Tako nam je tek čitati ono što je u obilju svojih tekstova ostavila Blaženka Despot.